

על מות – עתונים

שאוּלי יעוררו איזו שהיא תהייה אינטלקטואלית, אידיאולוגית. אני, למשל, לא יודע מתי והיכן נולד העתון המסחרי הראשון. מתי נולד השילוב הזה של אספקת מידע בתשלום; של השימוש בחומרה שמעבירה את המידע הזה כמדיה פירסומית. העתונים חיים מכך שאנשים משלמים עבור הגיליון והמפרסמים משלמים עבור השימוש במדיה. הדבר דומה לשלט חוצות. העתון הוא שלט חוצות שיש עליו עוד אינפורמציה.

מתי, אם בכלל, הושגה ההגמוניה של האתיקה התקשורתית? הבה נניח שהיא מבוססת בפסוק המפורסם של ה"ניו יורק טיימס" – "כל דבר הראוי לדפוס", במקום כל דבר המשרת העברת מסר דתי, רעיוני או פוליטי.

האם אפשר לראות את העתונות כעסק? ניקח לדוגמה את ערוץ 7 ברדיו. הוא נצרך לכסף לשם קיומו, אבל עשיית כסף, שהיא המאפיין של התנהגות עסקית, אינה מעניינת אותו. האם המו"לות המסחרית – "ידיעות אחרונות", "מעריב", שידורי ערוץ 2, "הארץ" – היא עסק ככל העסקים?

לפני זמן מה קנתה משפחה, שהיא סמל ליכולת עסקית, את אחד העתונים הגדולים בארץ. אם הם היו שואלים לדעתי, הייתי אומר להם, שיש עסקים יותר רווחיים. אז מה? – הם טעו בשיקול? לדעתי, יש רק שני מקצועות שאני מוכן להגיד עליהם שההתנהגות העסקית הבלעדית העומדת מאחוריהם היא עשיית כסף. הראשון,

ב-16 במרס 1994 נערך באוניברסיטת תל אביב, ביוזמת התוכנית ללימודי עתונאות, רב שיח שעסק בסגירת עתונים, מן ההיבטים הכלכליים החברתיים והמקצועיים. הרב שיח נערך בעקבות סגירת העתון "חדשות" ועתונים נוספים בחודשים האחרונים והשתתפו בו העתונאי ישעיהו בן פורת, הכלכלן אפרים ריינר, חוקר התקשורת ד"ר דן כספי, ומו"ל "הארץ" עמוס שוקן. דברי פתיחה נשא שלום רוזנפלד (ראה המבוא לחוברת זו). הנחה ד"ר מרדכי נאור.

לאחר סיבוב הפתיחה של ארבעת הדוברים ניתנה אפשרות לקהל השומעים – ובהם נשיא מועצת העתונות עו"ד חיים צדוק, עורכי עתונים בהווה ובעבר, עתונאים ומתעניינים – לשאול שאלות ולהביע דעות.

רב השיח במלואו מובא בעמודים הבאים.

ד"ר מרדכי נאור: אנו מכונסים כאן כדי לשוחח, לשמוע ולהשמיע על עתונים שנסגרו. מאז 1908, כשהופיע היומון הראשון בארץ, בעברית, ראו אור 55 יומונים בשפה העברית. 44 שוב אינם איתנו. הם נסגרו. כיום מופיעים בארץ, 11 יומונים בעברית, ארבעה – ברוסית, אחד – באנגלית, אחד בערבית ושניים נוספים – בערבית – מופיעים במזרח ירושלים.

ברוב המקרים באה סגירת העתונים בשל סיבות כלכליות, אבל לא כל המקרים היו כאלה ואני רוצה להביא דוגמה אחת, שעל אף שהתרחשה מזמן היא אקטואלית גם בימינו.

בחודש ספטמבר 1948 הפעילה הממשלה הזמנית, בעקבות רצח הרוזן ברנדוט, את הפקודה למניעת טירור כנגד תנועת ה"י. ללח"י היה עתון, יומון בשם "מברק". תוך זמן קצר נאסרו רוב אנשי לח"י וחלקם ירד למחתרת. העתון, באורח פלא, הופיע עוד יומיים אחרי הסגירה של התנועה. כיוון שהעורך אליהו עמיקם נעצר, הוטלה העריכה על הכתב ברוך נאדל ששם העט שלו בעתון היה ציפורה. משנאסר עליו לכתוב מאמר מערכת בענייני השעה כתב מאמר על בעיות אספקת המזון. ביומיים האלה אסרה המשטרה את כל מי שנתר, והנער השליח שהלך למערכת הביא בתוך החולצה את תוכן המגירה של העורך. העתון הזה, למעשה, לא נסגר. הוא פסק מלהופיע ומת רק מפני שלא היה מי שיוציא אותו יותר. והרי לכם סיפור של סגירה בצורה מיוחדת.

אני רוצה לגשת לדוברים שלנו וראשון להם הוא בנקאי לשעבר ובעל טור ב"הארץ" בהווה – אפרים ריינר.

בלי עתונות חופשית אין לנו קיום

אפרים ריינר: הופתעתי מן ההזמנה להשתתף ברב שיח הזה. אודה על האמת שהדבר היחיד שאני יכול לעשות כאן זה לשאול שאלות



אפרים ריינר



ד"ר דן כספי

סליחה, הוא המקצוע העתיק ביותר בעולם. השני הוא המקצוע החדש ביותר בעולם – ניהול תיקי השקעות. לגבי שניהם – אני לא מכיר מניע אחר.

כל שאר העסקים נעשים ממניעים שונים ומגוונים ולצורך תהייה ומחשבה אגיד, שניתן לחלק אותם לשני קטבים שבלשון ציונית – ומיד תבינו מדוע אני אומר ציונית – אפשר לקרוא להם הקוטב של ההגשמה – מניע של השקעת מאמץ כדי להגשים משהו. אחר כך, כפי שאומרים בלשון הבורסה של ימינו, בא הקוטב השני – המימוש. אני מבקש שלא תהיה כל אי הבנה, כי מימוש יכול להיות מלה גבוהה – מימוש עצמי, מימוש הכשרון. אני משתמש בחיבה מימוש בהוראתה הפיננסית. אתה מוכר ויוצא. פעם היה ויכוח גדול בין דוד בן גוריון ליצחק טבנקין. בן גוריון רצה שרכוש הקיבוצים יהיה של חברת העובדים וחבריהם יהיו עובדים שכירים של הקיבוצים. טבנקין אמר, אי אפשר – זה צריך להיות שלנו. הם התפשרו. הגשמה – כן. מימוש – לא. כל קיבוץ הנפיק מניה אחת של חברת "ניר שיתופי", ובעת פירוק, כל הרכוש הזה עובר אליה – כלומר להסתדרות. הקיבוצניקים יכולים להגשים את עצמם באמצעות העסק, למשל משמר העמק בע"מ. הם יכולים לאכול את זה ולשתות את זה ולישון עם זה, וגם להתרחץ בבריכה. אבל לממש, במובן של למכור ולצאת – זה לא. היום מצאו פתרון למימוש חלקי באמצעות הנפקה בבורסה. גם הגשמה פוליטית אי אפשר לבצע בלי כסף. בניית מפלגה ושיווק הרעיון מצריכים כסף. אבל לא עשיית כסף היא המטרה העסקית. בתחום העסקי – ניקח את הענף הבכיר בתחום העשייה העסקית, הגשמה תעשייתית – כל עניינה מימוש?

כשאנחנו קוראים את ספרו של מקס ובר, "האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם", אנחנו רואים שעשייה תעשייתית מתמצה בהגשמה באיפוק, בהימנעות ממימוש. מייסדי האימפריות הכלכליות היו אנשים צנועים. הם צברו רכוש, ועם זאת לא החליפו את הבית כל כך מהר, ולא עברו לדירה חדשה מדי חמש שנים. גם את המרכבה לא החליפו. הם גם לא החליפו את האשה. והחלפת האשה זה אחד הדברים היקרים ביותר אצל אנשים עשירים.

כלומר, העשייה התעשייתית היא שילוב בין הגשמה למימוש. העתונות המסחרית, המו"לות של עתונים וספרים, נתפסת בידי יזמיה כעיסוק של הגשמה ולא כמימוש. בין אם אחרי מייסדי העתונים האלה עומדים כוחות רעיוניים, דתיים ופוליטיים ובין אם עומדים מאחוריהם יחידים, שאנחנו מסווגים אותם בטעות כיוזמים עיסקיים.

שלום וזנופלד יושב פה והוא היה בין המורדים, אם אני לא טועה, ב"ידיעות אחרונות". הקבוצה הזאת יצאה ביום אחד החוצה והקימה עוד עתון. בשביל לעשות כסף? הם רצו לעשות עתון יותר טוב מהעתון שעשה בעל הבית הקודם שלהם.

אם יש הבדל בין עתונות מסחרית ועתונות אידיאולוגית ופוליטית, בין "על המשמר" ו"דבר" ל"ידיעות" ובין "הארץ" ל"מעריב", הוא במידה שבמטרות הלא כספיות שמבקשים להשיג. ככל שהעתון

הוא "רציני" יותר, יש לה, למידה זו, משקל יותר כבד. יושב פה בקהל גדעון סאמט, שהיה חמש שנים עורך דין וירחון בשם "פוליטיקה", שהראה שכאשר יש הגמוניה מוחלטת לניסיון ליצור מוצר שלא עומד במבחן הכלכלי – זה לא מצליח.

עזרתי לו זמן ממושך, מדי חודשיים, לטלפן ולהזמין מודעות. הייתי צריך להשתמש בכל יכולתי המסחרית כדי להוכיח למפרסם שכדאי לו. לא שזה חשוב, שזה כדאי.

עתונות חופשית, כך אומרים, היא מרכיב הכרחי לקיומה של דמוקרטיה, של משטר רציונלי ונאור.

אם זה כך, הרי שצצה ועולה שאלה גדולה: האם יש עוד מרכיב הכרחי בדמוקרטיה שאנחנו מסגירים אותו לכוחות השוק? את המפלגות אנחנו מסגירים לכוחות השוק?

במדינות מתוקנות – ובמובן זה אנחנו מדינה מתוקנת – המפלגה, למרות שהיא ארגון המבקש להשיג הכרעה פוליטית לטובתו, הציבור, מכוח הכפייה של הטלת מס, מממן אותה. האין פה סתירה פנימית? את החינוך, שהוא עניין רציני, לא מסגירים במלואו לכוחות השוק. גם את הבריאות – אי אפשר להסגיר במלואה לכוחות השוק.

יש לנו מימשל ומימסד פוליטי הכופה מיסים ולוקח ר"מבזבז" אותם על האוניברסיטאות, כי גם את ההשכלה הגבוהה אי אפשר להסגיר לכוחות השוק. העתונות, שהיא חיונית לא פחות מן התחומים הללו – תלויה כולה בכוחות השוק.

ואולי זה אחד הדברים המצדיקים כלכלת שוק – העובדה שיזמים ובעלי עסקים, שהכסף העביר אותם על דעתם, מצליחים לקיים את העתונות. עתון אחד נופל, בא במקומו עתון אחר. אני מקווה שיש עתיד ארוך לעתון "שישי", שבא במקום "חדשות" או "העולם הזה". אחד נופל, שני קם. ואת זה עושה היד הנעלמה והברוכה של כוחות השוק.

כל זמן שאפשר לסמוך על יד זו שיהיה לנו "הארץ" דבר

חדשות

היום
לאנחנו
להורים בכל הגילים

גיליון מס' 56 של:
לבריאות
מופיע היום
דרוש מסוכר העיתונים

המחיר: 1.90 ש"ח (באי.מ. 1.60 ש"ח) • יום שני 27.12.1993 מ"ז בכסלו ה'תשנ"ד

גיליון מספר 2551

למרות המשבר בשיחות: רבין הורה למשלחת לא להתפשר

ראשי המשלחת לשיחות מסרו לרבין דיווח פסימי על תוצאות השיחות האחרונות • חוסייני: עיכוב בנסיגה יגרום לשפיכות דמים • רה"מ יוצא לסיוור באירופה • תיתכן פגישה בינו ובין כריסטופר בריסל • (עמ' 7)

הרמטכ"ל ממליץ לקצר את שירות החיילים ב'4 חודשים



אם ההמלצה תאושר בממשלה מחזור אוקטובר '95 יהיה הראשון שיהנה אדם בגדל בעקבות גיוסם של העולים והגידול המכני באוכלוסיה. מקרה צבאי בכיר אמר, כי בעתיד יורה המרכז להמשיך כתי הלחי קיצור השירות, אם יימשיך הגידול השמנוני הגיוס. לטענתו, גם המגמה של קיצור שירות החיילים ביחידות קרביות תירמש. (עמ' 4)

אורי ברק

יחוס אבלים בעדה



אביו של המבוקש עימד עקל (משמאל) מקבל מנהומים בביתו

אל חפיקרו את ביוני



חברי השבויים והתנקרים התכנסו אתמול וזריאו לממשלה לענות לשתדלנות יוקריתם

מחבלי חמאס נעצרו בדרום לחשוני חייל (עמ' 3)

האשה הנבגדת שלפה אקדח וידחה לעבר ביתה של המאהבת

הבעל היה בזמן היריות כביתה של המאהבת. האישה נמלטה מהמקום ונעצרה. הנשק הוחזר דרוז עונן

תושבת חיפה ירדה אתמול לעבר רירת המאהבת של בעלה. איש לא נפגע.

כל המעורבים בפרשה הם בעלי עסקים בחיפה. היחסים בין הבעל (44) למאהבת (24) החלו במסווה של יחסי עסקיים, אבל כשאשתו החלה לחשוד, החליט הבעל כגור

כתב פנימי
בוקר יאח
המשטרה נגד פרודסניץ סיבוב חמישי (עמ' 13)

טופי פיס
מגיל פרי המניות וצנני מאנל סטעיזם



עמוד א' של הגיליון האחרון של "חדשות"

המקומונים המחישו את הפוטנציאל הכלכלי של השוק המקומי, וגילו את השוק המבטיח של פירוטמת מקומית וגם את הפגיעות המיידית ללחצים כלכליים.

בדיעבד, שינו המקומונים את מאזן הכוחות בעתונות הארצית. הם ביססו את התאגיד התקשורתי השלישי, של שוקן, ו"חדשות" היה רק מרכיב, חשוב אמנם, בתאגיד. התאגיד השלישי שינה את המבנה הדואופולי בשוק העתונות הכתובה הפרטית שהיה בצורה זו לטריאופול. במקום שני לוחות מודעות, התחרות ניטשה בין שלושה לוחות. "חדשות" נתפס כחינוי משום שהוא היה אחד מעמודי התווך של התאגיד השלישי.

וכאן הפרדוקס של "חדשות". מבחינה כלכלית מיידית לא היה צידוק בהמשך הוצאתו, אך הפסקתו יכלה להחליש את כוח התחרות של התאגיד מול שני התאגידים של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות". נדרש זמן כדי להשתכנע שעמודי התווך של התאגיד איתנים כדי לוותר על היומון המפסיד. אני מעריך, שחרף ההפסדים, המשיכו להוציא את העתון ולהפסיד עליו כספים מ... טעמים כלכליים.

המוסכמה של האיגודים המקצועיים הינה המשכה של האוריינטציה הכלכלית שהמקומונים הפיחו בה חיים. הניסיון המקומוני הוכיח, שניתן להוציא עתון בכח עבודה זול ובלתי מיומן, בתנאי העסקה גרועים מן המקובל ביומנים האמורים על הסכמי עבודה קיבוציים וענפיים. ניצני הפריילנסריות והחוזים האישיים, שלא להזכיר כתבים מתנדבים ומזדמנים, לבלבו תחילה במקומונים, הושללו ב"חדשות" ופורחים כיום בעתונות היומית.

הסדק בשליטת האיגודים המקצועיים (היוניון) גרר שורה של השלכות שיצאו מגדר שליטתם של קברניטי התקשורת — הפשרת תפקידים ומשרות, נידות גבוהה של עתונאים, גיוס שלילי של כוח אדם צעיר, הגמשת סטנדרדים של אתיקה עתונאית, פמיניזציה מואצת של העיסוק העתונאי ואולי גם פיחות במעמד העתונאי. מאידך, הנהלים החדשים של גיוס עתונאים והעסקתם תואמים להפליא את השיקול העסקי — הם מקטינים עלויות, משרים מאזנים, ומעצימים את כושר התחרות עם אמצעי תקשורת אחרים וההישרדות של התאגיד.

שתי התמורות, הכלכלית והארגונית, הטביעו חותם בלתי נמנע על תכני היומנים לסוגותיהם. גם בהקשר זה, שימש "חדשות" ערוץ שדרכו הועברו סגנונות שהיו חביבים על המקומונים אל העתונות היומית. מטעמים שונים, התמחו המקומונים בפורמטים ובתכנים בעלויות הפקה נמוכות — טורים למיניהם, תגובות לאירועים במקום סיקורם, רשימות צבע וכתבות פרופיל ברוח העתונות החדשה. דגל העתונות החדשה, הניו ג'רנליזם, מעץ "אל תבלבל אותי עם עובדות", הונף במקומונים מטעמי נוחות — זול ופשוט יותר להתייחס לעובדות מאשר לתעד אותן. סגנון זה נראה רלוונטי יותר גם בעתונות היומית עם פריחתם של ערוצי השידור. המענה לשידור החי ולדיווח המידי נמצא בטורים האישיים, בראיונות קצרצרים, ברשימות רקע ומעקב. "חדשות" הצטיין בייבוא הפורמטים החדשים והמודולרים מן המקומונים לעתונות הארצית,

ראשון כל בוקר, ניתא. אם אי אפשר יהיה לסמוך עליה, יצטרכו אלה שקוראים לסוציאליזם, לבוא ולומר, חברים: משלם המיסים ישא בזה. כי בלי עתונות חופשית אין לנו קיום.

ד"ר מרדכי נאור: ד"ר דן כספי הוא מומחה לתקשורת, מרצה בכיר ללימודי תקשורת באוניברסיטה הפתוחה, וכתב מאמרים וספרים בתחום הזה. אולי אתה תרחיב בנושא של סגירת עתונים, בעיקר בתקופה האחרונה.

השלכות סגירתו של "חדשות"

ד"ר דן כספי: לפני כחודשיים התבקשתי ע"י עתונאי בירחון "סטטוס" להביע דעה מדוע נסגר "חדשות". תשובתי היתה: אינני יודע ונראה שהפתעתי ואכזבתי את העתונאי. לו ידעתי, הייתי מרים טלפון לעמוס שוקן לפני הסגירה ומונע אותה. באין מחקר מקיף, קשה להתבטא. בעניין זה תעשיית התקשורת חוטאת חטא תמור. היא משקיעה מיליונים ברייטינגס [אחוזי הקריאה או הצפייה בטלוויזיה] וכמעט דבר לא במחקר.

ניתוח שלאחר המוות אמיתי מחייב מחקר. אינני מתבייש להודות שאין לי תשובה מוסמכת לנושא הערב אבל הקהילה התקשורתית היא שותפה לבושה זו. כל ההסברים המוצעים כיום אינם משכנעים והם בגדר השערות אם לא ספקולציות. גורמי השלון המוצעים תדירות, כגון צוות צעיר מדי, קונספציה מתחלפת או דימוי זהוב מדי, יכלו בנסיבות אחרות להבטיח הצלחה.

בהעדר מחקר אני מעדיף להציע תיוות למחקר. ברוח זו, אני מבקש לטעון שלא חשוב כרגע מדוע "חדשות" או עתון אחר נסגר. עדיף לשאול מהי השפעתו של העתון על העתונות ועל העתונאות? מהי ירושתו של "חדשות"?

התיזה המרכזית המוצעת היא ש"חדשות" שימש מעין יבואן של קונספציות מקומוניות לעתונות היומית. תיזה שנייה — קונספציות אלו התנסחו בעת שהעתונות המודפסת נדרשה להתחרות עם אמצעי שידור מתרבים. תיזה שלישית — הקונספציות המקומוניות טיילטלו מוסכמות שמרניות בעתונות הכתובה וזירזו תהליכי התחדשות והסתגלות למדיה החדשה.

ניסיון שנצבר במקומונים ועלה יפה מבחינה מערכתית, הועתק בווריאציות שונות ליומנים. אנסה להדגים שלוש מבין הקונספציות הללו: השתלטות האוריינטציה הכלכלית בעתונות הכתובה; שבירת המוסכמה של האיגודים המקצועיים; התרענונות סגנונית. כל אחת מהן הבטיחה יכולת הסתגלות למצב החדש של תחרות מחריפה בין המדיה, והגדרה מחדש של תפקוד העתון היומי במפת התקשורת התוססת.

המקומונים בגלגוליהם המוקדמים, עוד לפני הקמת הרשתות הגדולות, ובצורתם הנוכחית, האיצו את חדירת האוריינטציה הכלכלית לעתונות הכתובה. העתון היה לעסק כלכלי, העתונות לתעשייה, וכל התייחסות נעשית בפריומה של מאזנים כלכליים — רווחים מול הפסדים. האוריינטציה הכלכלית מחייבת ניהול רציונלי המכפיף שיקולים עתונאים ומקצועיים לצווים של כדאיות כלכלית.

הצורה לבין התוכן. מו"לים ועורכים משתכנעים שלעיתים, אם להקצין את הדברים, די בגרפיקה מתקבלת על הדעת כדי לעשות עתון, ולו רק משום שבאמצעים גרפיים מתוחכמים אפשר להתחרות במסך הקטן.

"חדשות" ניסה נוסחה האומרת שהגרפיקה חשובה יותר מן התכנים, אך עתונים אחרים הצליחו יותר ממנו.

ד"ר מרדכי נאור: עשרות עתונים יומיים נסגרו בארץ אבל נדמה שמעולם לא עוררה סגירת עתון התרגשות כה גדולה כמו במקרה של "חדשות", לפני מספר חודשים. רשות הדיבור לעמוס שוקן. אולי אתה יכול להשיב לנו על מה ולמה היתה ההתרגשות?

"חדשות" לא הצליח להמריא

עמוס שוקן: אני לא חושב שהיתה התרגשות כש"חדשות" נסגר. בסך הכל אם מסתכלים על המפה, רואים ספינה נוסעת בים ופתאום היא טובעת. אחר כך אתה רואה את הים, ללא שום עקבות. כמו בועת סבון שהתפוצצה באוויר.

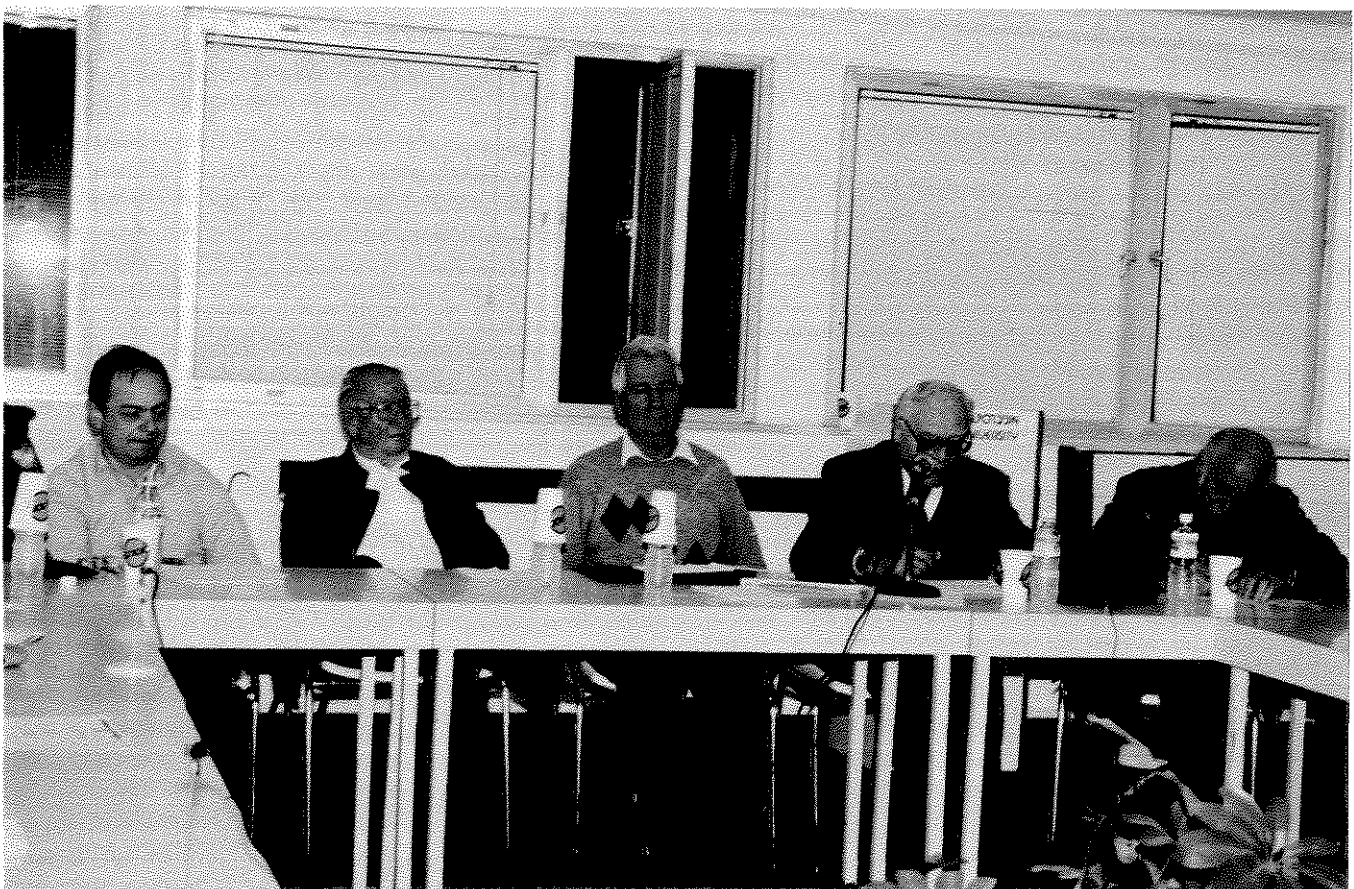
כשעתון נסגר, מכוני מחקר יכולים לעסוק אחר כך בגליונות

אולי בשל הרציפות הפרסונלית. מייסדי היומן צברו ניסיון עתונאי במקומונים.

אפשר והדוגמה המשמעותית ביותר תיזכר מהמהפך הגרפי שחולל "חדשות". הגישה הגרפית המרעננת לעתון התעצבה במקומונים. לא רק של שוקן. המקומון היה ונשאר שדה ניסויים נוח לגרפיקאים צעירים ומוכשרים.

וכאן אבקש להציע תיזה רביעית — המהפך הגרפי בעתונות הישראלית הקדים והטביע חותמו משום שבמשך שנים התקיים פער רמות בין שני העיסוקים. במיוחד לגבי כוח האדם הצעיר. בעוד שמערכת ההכשרה המקצועית סיפקה את הביקוש הגואה והכשירה כוחות צעירים מיומנים כתחום הגרפיקה, היא פיגרה ומפגרת בהדבקת הביקוש להכשרה מקצועית של עתונאים. כך אפשר להסביר תופעה שכיחה: הסטנדרטים הגרפיים המקצועיים של מקומון עולים ומחפים לעיתים על סטנדרטים עתונאיים שהם לעתים קרובות חובבנים.

וכאן, אני בא לחבר את הקצוות. האוריינטציה הכלכלית הדומיננטית השתרשה בעתונות דווקא בשל פער הרמות שבין



משתתפי הרב שיח (מימין לשמאל): ישעיהו בן פורת, שלום רוזנפלד, ד"ר מרדכי נאור, אפרים ריינר, ד"ר דן כספי. עמוס שוקן נעדר מן התצלום



עמוס שוקן

סימני שאלה לגבי התועלת הציבורית שלהם. אולי אפילו להיפך, אולי נגרם כאן נזק ציבורי, וולגריזציה ודחיפה לרמה נמוכה. זוהי כמובן רק ההתחלה, ולא ברור עוד איך יתפתחו הדברים. ייתכן בהחלט שזה מחיר שבסופו של דבר צריך לשלם כדי לקיים את החלקים האחרים, היותר חשובים, של תקשורת בחברה דמוקרטית.

אני חייב לומר שסגירת "חדשות" היתה מהרבה בחינות דבר קל — גם לקוראי העתון וגם לעובדיו. לא היתה שום קטסטרופה. אני לא רואה שבחברה הישראלית חל שינוי כלשהו בעקבות סגירת העתון. "חדשות" מילא תפקיד מסוים ואילו למדינת ישראל היתה אוכלוסיה כפולה במספר — הוא לא היה נסגר. בעיני זה לא אירוע בעל חשיבות בתקשורת הישראלית.

מה שקרה הוא של"חדשות" היו פחות מדי קוראים ומפרסמים. ההוצאות גדלו מעבר להכנסות והתחזית לא היתה חיובית. ראינו שההתמודדות עם התקציבים הגדולים של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" בתחום השיווק משאירה את "חדשות" מחוץ למשחק. לא רצינו לעשות את המאמץ הכספי שדרוש להיכנס למשחק הזה, כשתוצאותיו לא ברורות. אני מתרשם שגם ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" לא מניבים אמצעי שיווק והשקעות עצומות תוצאות מספיקות. אבל בכל זאת, כדי להישאר באותו מקום צריך לרוץ

שהיו. אבל לא מדובר בהתרגשות. אני לא מדבר על ההתרגשות של היום יומיים הראשונים שלאחר סגירת "חדשות", וגם לא על מכתב שקיבלתי ממשפחה מעין גב שהתלוננה: גידלנו שלושה ילדים על העתון הזה ואין לנו עכשיו מה לקרוא. אני מציע להם לקרוא את "הארץ".

הרבה מן הדברים שדן כספי אמר לא נראים לי. האיפיון של מקומונים והשפעתם על העתונים היומיים לא נראה לי נכון. אני חושב שאם הוא היה עושה עבודה יותר יסודית על התכנים של עתון "העיר" בשנים הראשונות שלו, הוא היה מוצא ש"העיר" היה אנטייתיזה לדברים שהוא אמר, והתיזה היתה "ידיעות אחרונות".

נכון ש"העיר" שילם משכורות הרבה יותר נמוכות לעתונאים שלו מאשר "ידיעות אחרונות". נכון שב"העיר" גם נשים היו כותבות בכירות. אבל גם חברה כמו "אָפֶל" התחילה במוסך עם אפס כסף. או לא צריך להסתכל על ההתחלות של העתונות המקומית ולומר, "זאת היתה נוסחה של כסף מהיר על חשבון שכר נמוך לנשים משועממות", זה בפירוט לא היה כך. אני חושב שהעתונות המקומית בחלקה החשוב קמה גם עם רעיון תוכני של אנשים שהקימו אותה.

כך היה גם ב"חדשות". הוא לא היה רק תוצאה של מחלקת הגרפיקה. זה אולי לא מקרי ש"חדשות" נסגר על ידי הצנזורה בפרשה, שאחר כך הפכה להיות פרשת השב"כ — ועתונים אחרים צייתו, במידה זו או אחרת, ללחץ של שר הביטחון.

ב"חדשות" באמת היה משהו חוץ מימסדי וזה בעיני אלמנט בעל חשיבות. אבל גם עתון שיש בו אלמנט חוץ מימסדי הוא עסק ולא צריך לראות אותו בשום צורה אחרת. יכול להיות שבתקופות אחרות אפשר היה לקיים עתון עם תפקיד ציבורי משמעותי גם כאשר הוא לא רווחי. הדבר יכול לקרות כאשר גוף או קבוצת אנשים חושבים שכדאי לממן כלי ביטוי כדי להפיץ רעיון. יכול להיות שלתקופות מסוימות גם נוסחה כזאת יכולה לעבוד. לטווחים ארוכים קשה לראות איך הדבר יכול להתקיים. עתון שרואה לעצמו תפקיד ציבורי חייב כתנאי הכרחי לקיומו להסתכל על התוצאה הכלכלית.

והמדובר לא רק בעתון. ניקח לדוגמה את התזמורת הפילהרמונית שהיא מוסד חשוב בחיים הציבוריים של מדינת ישראל, ועד כמה שידוע לי, נתמכת בצורה זאת או אחרת. אפשר להעלות על הדעת שיום אחד התמיכה הזאת תעמוד בספק, ואז, כל קיומה יעמוד בסימן שאלה. הוא הדבר לגבי עתון. מבחינות מסוימות לעתון ולתזמורת הפילהרמונית יש אולי תפקידים משיקים או דומים בחברה.

אני לא בטוח שבכל מקרה יש לדברים האלה פתרונות טובים. אם מצליחים לעשות עתון הנושא עצמו מבחינה כלכלית ועם זאת הוא ממלא גם תפקיד ציבורי — זה בסדר. לפעמים הנוסחה הכלכלית גוררת גם מה שיכול להיחשב כאלמנט לא חיובי בעיצוב של העתון או אמצעי התקשורת. אנחנו רואים זאת כעת בצורה בולטת בערוץ השני, כשהלחץ הכלכלי גורם לעשות דברים המציבים

המניע שלו?

בעניין הזה יש לי סיפור, על עוד עתון בארץ שנסגר – "העולם הזה". לפני שאורי אבנרי מכר את "העולם הזה", כי לא הצליח לקיים אותו, נפגשתי איתו והצעת לי ניסיון. אמרתי לו: בוא ותציע לחמשת אלפי הקוראים שלך לקנות את מניית העתון. תקבע – לדוגמה – מחיר של מאה או מאתיים דולר למניה. אם העתון הזה חשוב לקוראים, ואם יש לפחות חמשת אלפים כאלה בארץ, הרי שעל ידי מכירת המניות לציבור הזה תקבל בדיוק את הסכום שתקבל עבור מכירת העתון.

אורי אבנרי השיב לי בשאלה: איפה בעולם היה דבר כזה? אמרתי לו, היה גם היה ואני הייתי שותף בעניין. לפני עשר שנים בדיוק, בשנת 1984, השתלט יהודי בריטי בשם ג'ימי גולדסמית על שבועון צרפתי שכולכם מכירים – "לאקספרס". ג'ימי גולדסמית ראה בעתון בפירוש לא רק עסק, אלא גם מנוף אידיאולוגי אישי שלו וניסה לכפות על המערכת קו מערכתי חדש שתמך בהשקפה כלכלית ופוליטית מסוימת.

קמה קבוצה קטנה ובה חמישה שישה עתונאים צרפתיים בעלי מוניטין, והחליטה: אנחנו נוציא שבועון משלנו מבלי שבעל ממון יהיה בעל הבית. אנשי הקבוצה פנו לשני בנקים וביקשו הלוואה.



ישעיהו בן פורת

יותר ויותר מהר ולהשקיע יותר. היה ברור שכניסת הערוץ השני בטלוויזיה תיקח, כפי שהיא לקחה, נתח מסוים מהיקפי הפירסום בעתונים. בקרוב יהיה גם רדיו מסחרי, ויש להניח כי תהיה גם החילה של הפירסומת לכבלים, בצורה חוקית או לא חוקית.

בסופו של דבר, הנתח של העתונות המקומית בפירסום יורד והולך. לכן, התחזית שלנו לגבי "חדשות" היתה, שאם בשנים הקודמות היו לנו תקוות שהוא יצליח להמריא, הרי שבסוף 1993 התקשינו להאמין בכך. חשבנו שהאמצעים שיש להשקיע, כולל אמצעים אנושיים, יכולים לבוא לכיטוי יותר מוצלח בדברים אחרים.

הציבור לא רוצה לדעת

ישעיהו בן פורת: אני הייתי שותף – ויותר נכון קורבן – לסגירת כמה עתונים בקריירה הלא כל כך קצרה שלי בעתונות. היה פעם בירושלים, בראשית שנות ה-50, עתון יומי בשם "זמנים", שמומן, אם אינני טועה, על ידי המפלגה הפרוגרסיבית. הוא לא האריך ימים – שנתיים בסך הכל.

חיטטתי בניירות שבארכיון הפרטי שלי כדי לראות מה כתבתי ב"זמנים" כשהייתי סטודנט באוניברסיטה. מצאתי שם, בין שאר הדברים, מאמר על הניבים העבריים ביצירתו של רַפְּלָה וראיון גדול עם אנדרה בֶּרְטוֹן, אחד ממייסדי התנועה הסוריאליסטית ועמוד התווך שלה.

לאחר מכן, כשרציתי להתקבל ל"ידיעות אחרונות", נפגשתי עם דב יודקובסקי. הוא לא הכיר אותי ושאל: מה אתה יודע לעשות בעתונות? הראיתי לו מאמרים מהסוג הזה – ניבים עבריים ביצירתו של רבלה או ראיון עם אנדרה ברטון.

יודקובסקי אמר לי: אם תשכח לכתוב דברים כאלה, אולי תוכל להתקבל ל"ידיעות אחרונות". בזאת אני רוצה לרמוז מדוע "זמנים" נסגר ומדוע "ידיעות" הצליח: כנראה שלעתון הכותב על ניבים עבריים ביצירת רבלה אין זכות קיום.

הייתי בשנות ה-50 גם כתב של "הדור", עתון ערב של מפא"י. "זמנים" ו"הדור" נסגרו, כמו שמר שוקן אמר, מפני שעתון הוא גם עסק ואם העסק לא הולך – אין מה לעשות. אני לא יכול לבוא למר שוקן ולהגיד, תשקיע עוד כמה מיליונים כדי שבעין גב מישהו יוכל לגדל דור רביעי על "חדשות". אין לי שום זכות מוסרית לומר לו את זה.

הייתי גם שותף לסגירה של ירחון לספרות. ייסדתי והייתי העורך הראשון של ירחון לספרות ואמנות בשם "מבואות", שמומן בחלקו על ידי ההסתדרות ואת הנותר היה עליו לממן על ידי המכירה. הוצאנו בסך הכל כשלושים גיליונות והחלטנו לסגור אותו כי לא היו מספיק קוראים. הגענו לארבעת אלפים או חמשת אלפים קוראים, שאז, בשנות ה-50 הראשונות, זה היה די הרבה, אבל לא מספיק. היו לנו די מודעות, אך סגרנו.

אני מבקש להציג פה תיזה הפוכה לשאלה שהוצגה לנו. שאלו אותנו: מדוע עתונים נסגרים? אני הייתי רוצה לשאול: מדוע פותחים עתונים? מדוע מר שוקן פתח את "חדשות", מה היה

אני חוזר לאורי אבנרי ול"העולם הזה". הצעתי לאבנרי, בעקבות הניסיון בצרפת, ללכת בדרך דומה. אם היה לו אומץ, הוא היה מוצא את חמשת האלפים, ששת האלפים האנשים בארץ שהיו קונים את המניות ובלבד ש"העולם הזה" יתקיים כפי שהוא היה. אבל הוא לא רצה.

שאלתי קודם: מדוע עמוס שוקן יצא עם "חדשות"? רק כעסק — אני לא מאמין. היום בעתונות כבר לא אומרים עסק. יש מלה מגונה הנאמרת ונשמעת במערכות העתונים: עתון הוא מוצר, מוצר תעשייתי כמו כל מוצר אחר.

אם אתה פותח עתון רק כמוצר — סופו להיסגר. כי לגבי מוצר תעשייתי הלקוח תמיד צודק, ואז אתה צריך לתת לקורא מה שהוא רוצה. ומה רוצה הקורא היום? האם הוא באמת רוצה לדעת? אם הקורא באמת רוצה לדעת היית, מר שוקן, צריך למכור את "הארץ" בכשלוש מאות אלף גיליונות בכל יום. שהרי אתה מפרסם פי ארבעה או חמישה יותר ידיעות מאשר "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" גם יחד. אם הציבור רוצה לדעת מה היה אתמול בוועדות הכנסת ואיך מקבלי החלטות מקבלים החלטות — אני, כקורא "הארץ", יודע זאת הרבה יותר טוב מן הקוראים את עתוני הערב. אז מדוע

הבנקים נתנו להם כי הכירו את השמות שלהם. הגיליון הראשון היה מעולה. לאחר הפעתו הם יצאו במודעות בעתונות היומית והציעו לציבור הקוראים להיות שותף. אתם רוצים שהעתון "האירוע של יום חמישי" יתקיים? ריכשו את המניות. במשך שישה חודשים נמכרו לציבור בצרפת קרוב לשלושים אלף מניות ובמחיר לא זול — בסביבות מאה דולר המניה.

לאחר עשר שנים הגיע העתון לתפוצה של מאתיים ושמונים אלף גיליונות לשבוע. הוא בלתי תלוי עד כמה שעתון, כל עתון, יכול להיות בלתי תלוי. עתון תלוי קודם כל במקורות שלו. עתון שאין לו מקורות — אין לו מה למכור, אין לו זכות למכור, וזה לא יילך. הוא תלוי גם בקוראים שלו. אם הוא יכתוב בסגנון שלא מתקבל על דעת הקוראים או ידפיס תמונות או גרפיקה שלא מוצאת חן בעיניהם — גם זה לא יילך. הוא תלוי, כמוכן, במפרסמים. אי אפשר להתעלם מזה. אולי הוא תלוי בעוד גורמים. אבל שלושת הגורמים האלה הם העיקריים.

מן הניסיון הצרפתי הזה, שאני שמח להיות שותף בו, אני מגיע לאידיאל שלי לגבי עתון: הטוב ביותר שהוא יהיה בבעלות עורכיו וקוראיו.

ממחר — "למרחב" מאוחד עם "דבר"

למרחב

לכל אנשי "למרחב"

שנשאנו בעול - במסירות. בבשורת ובנאמנות

רחשי תורה והקרה

הגורם: אין צורך לשנות את מדיניותנו במח"ת

שלונסקי ערך ביקורת-הולים אצל מתרגם האפוס, עוטה עוד הנמר

הזה: "סעיפים סודיים" חוזה הסובייטי-מצרי



למרחב

מקבל בברכה את קוראי

דבר

חוב 20 עמודים • המחיר 40 אגורות

יב לרד ביוני 1971 • השנה הארבעים ושש • גיליון 13987

השש לנסיונות הבלה לקראת 5 ביוני



ברה"מ תגביר משלוח הנשק ההתקפי למצרים

גיליון הסיום של "למרחב" וקבלת הפנים של "דבר" לקוראי "למרחב" — 31 במאי — 1 ביוני 1971

היו מספיק מפוכחים להבין, שהם לא יכולים לעשות את זה. לא היתה להם, או לאדם כלשהו, תיזה אחרת איך העתון צריך להיות, או שיטה חדשה איך לחלק את המשאבים של העתון כדי שאפשר יהיה להיפטר מחלקים מיותרים של העלויות שלו. לא היה — בניגוד לעולם הפשטני שלך, שייקה — פתרון מן הסוג הזה, שאם השכירים היו הופכים לבעלים אז העתון, פתאום, היה ממריא. ובנוסף, רמת המימון שנדרשה כדי להמשיך ולקיים את העתון הפכה את כל העניין בלתי מעשי מבחינתם.

שלושה תאגידי תקשורת

ד"ר מרדכי נאור: תם הסיבוב הראשון ואנו מוכנים לשמוע מספר שאלות מהקהל.

דוד וייל: אני חושב שצריך לבדוק את מותם של עתונים מנקודת מבט של מעשיהם בעודם בחיים. כאשר ממערכת עתון יומי מצלצלים לאדם הביתה והוא צריך לענות "אני קורא עתון X", כדי לקבל פרס, ייתכן שכך הוא מאיץ את מותו.

עמוס שוקן: אני לא רואה בכך שום פסול. הוצאה לאור היא עסק בדיוק כמו קוסמטיקה, סבונים או בירה. זו לא בושה לקרוא לעתון מוצר, ואם אפשר למכור את אבקת הכביסה קלין עם הגרלות, אפשר גם למכור את "מעריב" עם הגרלות.

מצד שני, הוכח שעסק בענף ההוצאה לאור יכול להתקיים גם אם למי שעומד בראשו יש מוצר בלתי מוחשי ובעל משמעות. כוונתי לרעיון או כיוון מחשבתי שמדבר אל הקהל ברמה אחרת ממה שמדברת אליו הגרלה. אבל זה לא אומר שהסוג הראשון תקע את המסמר הראשון בארון המתים של העתון.

אני חושב שמה שאתה אומר לפחות לא מוכח.

עקיבא צימרמן: מה שנאמר כאן על עתון כמוצר מזכיר את הוויכוח שהיה בין בן גוריון למנחם בגין (שהסתייע בדבריו בציטטה מסוימת מ"הארץ") בכנסת. בן גוריון שאל וענה: מה זה עתון? בן אדם לוקח כמה עתונאים, משלם להם כסף ומוציא עתון. וישנה התשובה הידועה של ד"ר עזריאל קרליבך לעניין הזה. עתון הוא אמנם מוצר, אבל גם מחנך, לפעמים מחנך לא טוב.

כיום העתונים "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" מתחרים ביניהם בקופונים של כסף. לפני שלושים או ארבעים שנה שני העתונים התחרו ביניהם בהפצת חומשים או כל כתבי ביאליק. הזמנים השתנו. לעומת זאת, המקומונים אינם תופעה חדשה. לא מכבר בביקורי בפולין מצאתי במכון ההיסטורי היהודי בווארשה, שבפולין בין שתי מלחמות העולם היו מאות מקומונים יהודים. אפילו בחלם היו שני מקומונים, שהופיעו עד שנת 1939 ושניהם, כמוכן, התחרו זה בזה.

ד"ר זאב סגל: מעבר לנושא של מכירה או סגירה של עתונים, השאלה היא, איזו מפת עתונות צפויה לנו? האם נמשיך עם המפה הנוכחית או שאפשר לחזות, למשל, עתון מתחרה ל"הארץ" ברמת "הארץ" לקהל היעד של "הארץ". האם סגירת "חדשות" סגרה את האפשרות שיהיה עתון צהריים שלישי? מעניין גם לשמוע

הציבור ברובו קונה את עתוני הערב ולא את "הארץ"? — כי הציבור לא רוצה לדעת.

אם העתון הוא מוצר, ולגבי מוצר הלקוח תמיד צודק, העתון מתדרדר לאט לאט וזה מה שקורה בעתונות שלנו כיום.

כמה מילים על "חדשות". לדעתי היתה לעתון טעות בסיסית: הוא לא ידע בשביל מי הוא עשוי, אל מי הוא פונה. הוא נראה כמו עתון בולווארדי, קצת צהובון — ואני מתכוון לחדשים הראשונים שלו — אבל הוא היה מלא חומר שמכוון לרמת אביב או לצפון תל אביב. לא לכאן ולא לשם. מין עתון שהיה גם זול וגם בעננים.

היו לי פיקפוקים לגבי "חדשות" מן ההתחלה, ותסלחו לי על הדוגמה המאוד אישית וטריטוריאלי. אני פותח את "חדשות" בגיליון השלישי או הרביעי — והיה שם טור רכילות, דבר לגיטימי לגמרי — ובטור הזה כתוב ששייקה בן פורת הולך עם פיאה נוכרית. האיש שעליו כתבו ידוע בציבור, יש לו טלפון, אבל שום כתב לא צילצל אלי, איש לא שאל אותי אם מה שכתוב עלי נכון. וזו רק דוגמה קטנטנה.

ולסיום, יש לי שאלה לעמוס שוקן: מדוע אתה, כשהחלטת לסגור את "חדשות" לא מצאת לנכון — ואולי עשית את זה — לפנות אל צוות העתונאים והעורכים של העתון ולהגיד: רבותי, אני פה מפסיק. עד היום הצטברו כך וכך חובות. את זה אני צריך לשלם. אני משאיר לכם את החדרים, את הדפוס, את הרורבה של הנייר. אתם תעשו לכם עתון. אתם תהיו חייבים לי. אם תצליחו, תשלמו לי. אם לא — זה חוזר אלי ואז אמכור את הכל. אם בעצמותיך בער הרצון שיהיה עתון שיילחם ויהיה טוב יותר מהאחרים — מדוע לא עשית את זה? מדוע לא אמרת: חבר'ה, תמשיכו.

עתון שביום שיש הגיע בכל זאת לחמישים שישים אלף קוראים, יש לו זכות קיום לפחות פעם בשבוע. אפשר היה להוציא עתון יותר צנוע, יותר טוב, שבועון כדוגמת "שישי" שמופיע עכשיו. והוא היה יכול להיות בבעלות העתונאים עצמם.

שיטת הקולקטיב נכשלה

עמוס שוקן: הרבה זמן לא שמעתי ערימה כזאת של עצות שאין להן שחר על רגל אחת. יש מאה סיבות מדוע "חדשות" נכשל. שייקה בן פורת הזכיר כמה מהן. חוץ מזה, אפשר לחשוב שכל מה שפורסם ב"מעריב", ב"ידיעות אחרונות" וב"הארץ" תמיד נבדק ואף פעם לא פירסמו דבר לא נכון כמו הפיאה הנוכרית של שייקה בן פורת.

לגופו של עניין, איני מכיר את הניסיון של העתון הצרפתי. בארץ, ב"מעריב" השיטה הזאת הצליחה בתקופה מסוימת ואחר כך באה הסתבכות.

הרעיון של קולקטיב היה נחמד כשהקיבוץ קם. וכשהקיבוץ התבגר, הקולקטיב התחיל להסתבך. יש לכך מספיק דוגמאות. מדוע לא העברנו את "חדשות" לעתונאים? אני חושב שהעתונאים

אנו רואים שמדובר במפת עתונות פרטית המחולקת בין שלושה תאגידי תקשורת.

תחזית פסימית

אפרים ריינר: כדי שיצליח, עסק זקוק למוצר, שוק, ניהול וכסף. אם חסר אחד מהמרכיבים האלה – אין עסק. כיום מצויים בעולם העתונות הישראלי שלושה תאגידי גדולים ואפשר לעשות משחק עסקים בפקולטה למינהל עסקים ולראות מה צופן העתיד. החידה בעיני היא, איך כוח כלכלי, שלכאורה הוא פועל לפי הכללים של כלכלת שוק רגילה, מעלה ויוצר תעשייה שלמה שיש לה פונקציה תרבותית, פוליטית. אני לא בטוח שכך זה יימשך. על עתון צהוב אומרים שהוא יורד לזנות. כלומר, הוא רץ כל כך אחרי הקהל שלו, עם הסנסציות, הצילומים, התפוצה ומבצעי הפירסום, עד שהוא מאבד את הפונקציה שלו. זאת סכנה גדולה. בעקבות הדברים שאמרתי קודם קיבלתי פתק משלום רוזנפלד ובו הוא כתב, שבארצות הברית שואלים באקדמיה, מה יהיה אם לעתונות הרצינית לא יהיה קיום מהתפוצה והמודעות. האם יוותרו עליה? ואולי יסבסדו אותה באיזו שהיא צורה?

מהצוות היושב פה האם צפויים שינויים בתוך העתונים עצמם, שינויי התפתחות שניתן לחזות אותם.

ד"ר דן כספי: כנראה שקודם לא הבהרתי מספיק את דעתי. לפנינו נמצאים לא שני עתונים. זהו מבנה המחולק לשלושה תאגידי. מפת העתונות נשלטת כרגע על ידי שלושה תאגידי תקשורת והאמת היא שלמען הדיוק, חייבים להזכיר עוד שני גורמים חדשים במפה הזאת.

אני מתכוון לשני היומונים הכלכליים "גלובס" ו"טלגרף", שאנו נוטים להתעלם מהם. השניים, כעצם, מתנהגים כמו עתוני ערב של ממש. כיום זוהי עתונות הערב שלנו. יכול להיות שאנחנו נוטים להתעלם מהם משום שהם עתונים המתמחים בנושאי כלכלה. אבל אני מכיר אנשי כלכלה שמתייחסים ל"הארץ" כאל עתון כלכלי עם מוסף פוליטי. יכול להיות שעם הזמן שני העתונים האלה יפתחו מדורים פוליטיים ומדורים נוספים משלהם.

אני נמנע לפי שעה מנבואות או מהערכות עתידיות. אבל בכל זאת, אם להיות צמוד לאלגיה על "חדשות", עתון זה, במידה מסוימת, היה הניסיון הרציני והמתמשך ביותר לשבור את החלוקה הזו בין שני התאגידי הגדולים, "מעריב" ו"ידיעות אחרונות". כיום, אחרי ש"חדשות" נסגר, ועם התבססותה של רשת המקומונים,



בקהל המאזינים לרב שיח: חיים צדוק, נשיא מועצת העתונות (מימין) ויוסף קרני, מזכ"ל המועצה

אני חושב שהתמונה נראית פחות טובה משהיא נראתה לפני דור. גם בגלל שלפני דור, למרות שתמיד היו גם אינטרסים מסחריים לעתוננים, היה משקל יותר משמעותי לצד האידיאולוגי. אפרים רייני: אני לא בטוח בזה. מאז שיערי וסנה כמעט אכלו אחד את השני, מה יהיה בדיוק כתוב במאמר הראשי של "על המשמר", התחום הזה עבר מהפך לטובה, לא לרעה.

"עתון הוא גם עסק"

ד"ר משה צוקרמן: השאלה מה קובע — האם תהליכים חברתיים קובעים את צמיחתו של מוסד תרבותי או שהתרבות דטרמיניסטית לגבי התהליך החברתי — שאלה זו מעסיקה את מדעי החברה כבר למעלה מארבעים שנה ובהקשר לא רק של העתונות אלא של התרבות בכלל והאמנות בפרט. ההבחנה היא בין מה שנקרא האמנות האוטונומית לבין חרושת התרבות. בהקשר זה, היה מי שקבע את התיזה (אדורנו), שההבחנה היא בין אמנות שהיא תמיד גם סחורה, אבל לעולם לא רק סחורה, לעומת חרושת התרבות שהיא רק סחורה. הפרוגנוזה שלו היתה, שמכיוון שהחברתי הוא זה שקובע את התרבותי, גם האמנות האוטונומית תהפוך בהדרגה להיות רק סחורה. אם דיברתם על מוצר, אתם מוזמן כבר עושים רק סחורה.

מראית העין שהוצגה פה, כלומר: אני איש עסקים, מבין רק בזה, ובעסקים כמו בעסקים, כשם שבתרבות כמו בתרבות, היא מראית עין אידיאולוגית המתאימה לשיטה שבה אנו חיים. כוחות השוק מוזמן כבר קובעים את מה שקורה, אבל עדיין אנו נאחזים במראית העין האידיאולוגית של "אנחנו עדיין עושים תרבות שהיא אוטונומית", תרבות שהיא כאילו נפרדת מכוחות השוק.

עמוס שוקן: אין בהכרח סתירה הכרחית בין שני הדברים. קח לדוגמה את "הארץ". העתון יכול לנמק גם את הגישה האידיאולוגית שלו. ב"הארץ" מתקיים כל יום ויכות על מאמר המערכת, ללא קשר לשיקול מסחרי.

ד"ר משה צוקרמן: עד לנקודה מסוימת. עד הנקודה איך אתה משווק את "הארץ" ואז הוויכוח הזה יהיה פונקציה של "קנו או לא קנו".

המנגנון של מיסחור המוצר הזה שנקרא עתונות לא נעשה דרך מראית העין שקבעתם, דהיינו אינטלקטואליזציה של העתון, אלא באמצעות רידודו. בתנאים מסוימים שימור נווה מדבר כמו "הארץ", שעדיין משמר כביכול את הדין, נותן לגיטימציה למנגנון של כוחות השוק אשר — ואני אומר זאת בצער רב — הם אלה אשר קובעים בסיכומו של דבר את המהלך כולו.

הזכירו קודם את התזמורת הפילהרמונית. אכן, משעה שלא תהיה לה יותר תמיכה, לא נשמע יותר במסגרת הקונצרטים למנויים, לעולם, את שנברג אלא רק את ה"מולרבה" של סמטנה ורק את היצירות "הנעימות לאוזן" שהקהל הסטנדרטי של הפילהרמונית יהיה מוכן לשמוע. קול המוסיקה ברדיו כבר "הבין" את הדבר הזה ומשדר עכשיו בשעות הבוקר בעיקר מוסיקה קלה.

אל הקונצרטים הגדולים של התקשורת אכן הצטרפו שני העתונים הכלכליים. בינתיים לא מדובר בשני עתונים, אלא בעתון ורבע, והלוואי ש"טלגרף" יצמח עוד יותר. שני אלה, לצד שלושת הקונצרטים הגדולים — של מוזס, נמרודי ושוקן — כל זמן שהם ממלאים את הפונקציה שבמקומות אחרים ממלאים האקדמיה, החינוך, התזמורת הפילהרמונית, מערכת הבריאות וכדומה — אשרינו וטוב לנו.

שולם רוזנפלד: המקומונאות הפכה אצלנו למושג, ולא במקרה. זה לא רק העניין של הסגנון וטורי הרכילות והגרפיקה בעתונים. זה הפך למושג חברתי תרבותי. אני תוהה כל הזמן, בייחוד בשנים האחרונות, האם המקומונאות היא שיצרה את הסגנון החברתי — לא רק העתונאי, ואנחנו רואים שהחברה שלנו הופכת יותר ויותר למקומונאית מבחינה סגנונית — או שזה להיפך. שחל מהפך חברתי-תרבותי בחברה שלנו כולה, והוא שהוליד את המקומונאים, שהולידו אחר כך את העתונאים האחרים שביקשו ללכת בעקבותיהם. אני מודה שאין לי לזה תשובה. אני יודע — שהשאלה פה היא, מה הסיבה ומה המסובב.

ישעיהו בן פורת: אני מבקש להעיר לגבי מפת העתיד של העתונות. לא אסתיר מכם שאני חרד לגבי העתיד. ריכוז העתונות בידי מספר קונצרטים הוא דבר מסוכן. אני לא מדבר אישית על שוקן, או נמרודי, אלא מתכוון לתופעה של שותפויות בין תעשיות גדולות, בנקים עתונות וטלוויזיה. זוהי תופעה לא בריאה. יש פה משחקי אינטרסים שמסכנים את מה שעתונות צריכה להיות. אני לא אומר שזה כבר קורה, אבל יש ניצנים והדבר מסכן את העתונות.

דווקא בעלי הקונצרטים והזכיינים בערוץ השני הם הראשונים שצריכים להיות ערים לעניין הזה. מופקד בידיהם תחום שהוא לא עסק, לא מוצר, כי אם הרבה יותר מזה. יש בו ערכים וצריך לשמור עליהם והכל תלוי בבעלי הקונצרטים. ננסה לחשוב עד כמה עתון יכול להיות חופשי כשהוא שותף לכל הדברים האלה. יש פה ניגוד אינטרסים, שללא ספק יצוץ באחד הימים. זה מה שמפחיד אותי כשאני חושב על מפת העתונות בעתיד.

עמוס שוקן: כשאני מסתכל קדימה, לגבי השינויים הצפויים, אני פסימי. לדעתי, עתון משוחרר מאינטרסים, שאינו מרגיש עצמו מחוייב לאינטרסים זרים אלא רק לאלה של הקוראים שלו, יש בישראל רק אחד — והוא "הארץ". אני מוכן להיות גם פסימי לגביו, בגלל שהוא נשען על מסורת של משפחה. חמישים שנה זה היה איש אחד. עכשיו אלה שלושה. ועוד X שנים יהיו שמונה או יותר. ראינו את הקרבות ב"ידיעות אחרונות", בשלב כלשהו ידחפו הקרבות האלה את העתונים להנפיק מניות בבורסה או להימכר לקונצרטים. בסופו של דבר התרומה הייחודית הזאת של מו"ל כמו שמו"ל צריך להיות תוחלף בתרומה ייחודית של מנהל מוכשר שיביא וווחיות לקונצרן שהעתון שייך לו. מבחינה זאת התקווה היחידה היא, שיקום מו"ל חדש, בעל שליחות, ויתחיל את הסיפור מההתחלה במשך דור או שניים וחזור חלילה.

לפרסם את הדבר, עצם המחשבה שהידיעה תופיע בכל העתונים האחרים, היא כשלעצמה מרחיקה מקצה המוח שלי את הרעיון שאני אמנע פירסום.

אני לא מעלה על דעתי סיטואציה שבה נימנע פירסום או דעה מסוימת בגלל איזו שהיא מניפולציה.

דיברו כאן על האינטרסים של העתונים הגדולים בערוץ השני בטלוויזיה. קודם כל צריך לבדוק את הנתונים. ל"ידיעות" ול"מעריב" יש בסך הכל שמונה אחוז מהערוץ השני. אני רוצה להסביר איך יש שלושה זכיינים. ל"מעריב" יש 18% ב"טלעד", שיש לה רק שליש מהזכיינות. ל"ידיעות אחרונות" יש 24% ב"רשת". כשיקולל יוצא של"מעריב" יש שישה אחוז ול"ידיעות" יש שמונה אחוז. אלה המספרים וחייבים להתייחס אליהם.

ברמה הניהולית אני חבר במועצת מנהלים שיש בה עשרה אנשים. ארגון מוזס חבר במועצת מנהלים המונה גם כן עשרה אנשים. אתם באמת מאמינים שהוא או אני, או מי מטעמנו יכול להשפיע על זכיינים המייצגים כל כך הרבה חברות גדולות? הראיה הכי מוצקה שאין קשר בין ניהול החברות הללו לעתונים מצויה בביקורת הטלוויזיה אצלנו ובמקומות אחרים. ביקורת זו נטולה כל מחסומים. ב"מעריב" כותב עיתונאי ששמו מאיר שניצר. הוא עבד פעם אצל שוקן, ועכשיו, ב"מעריב". הוא "חותך" באופן קבוע את "טלעד" בצורה שלפעמים אני משתאה מניין הוא שואב את מקורות הכעס שלו.

עד היום שותפי ב"טלעד" לא התקשרו לשאול איך זה קורה. מפני שהם יודעים שזה לא יעזור להם. וכך זה לאורך כל הדרך. אני רוצה לעבור לנקודה נוספת. עתון שיסדר חוסר אמינות,

"מודעת אבל" שמאחוריה מסתתרת סגירת עתון "היום" בשנת 1969. "היינט" הוא "היום". המפרסמים היו עובדי העתון.

קריקטורה משנות ה-20 - גם אז נסגרו עתונים



שרה הקברות של העתונות בא"י

עופר נמרודי: עמוס שוקן אמר שעתון הוא עסק. אני מסכים איתו. מעבר לשליחות הציבורית עתון הוא גם עסק. הוא צריך גם להרוויח. חייבים לזכור שעצמאות העתונים תלויה בזה שהם יהיו חזקים מבחינה כלכלית. אסור להגיע למצב שעתונים יהיו נתונים ללחצים, כמו שחברת "כלל" לחצה את "מעריב" בזמנו, ואמרה, לא ניתן לכם מודעות אם לא תפטרו את הכתב יואב יצחק. חרם המודעות של "כלל" גרם לכך שגם המתחרים שלה לא פירסמו בעתון, משום שאם "אלקטרה" לא פירסמה גם "תדיראן" לא פירסמה, שהרי אם המתחרה שלך לא מפרסם, למה לך לעשות זאת? מצב זה כמעט מוטט את "מעריב".

לכן, אין שום פסול בכך שעמוס שוקן או נוני מוזס או עבדכם הנאמן רוצה שהעתונים שהם מנהלים יהיו חזקים כלכלית, כדי שמפרסם, למשל מנהל בנק, לא יוכל לצלצל ולומר: אני כועס, כי אתם מגלים את האמת עלינו ועקב זאת לא נפרסם אצלכם. אני מניח שבמקרה מעין זה, אם אתה חזק, התשובה תהיה בזו הלשון: לא נמנע את הפירסום, מכיוון שאנו לא חוששים שאם לא תפרסם אצלנו יקרה לנו משהו נורא. אני בכלל לא מבין מדוע מתייחסים בשלילה לרצונם של המו"לים שהעתונים שלהם יהיו חזקים, רווחיים ועצמאיים.

נקודה שנייה - מי שחושש ממנופוליציה וממניפולציה של העתונות - יכול להירגע. אין אצלנו מצב שעתון אחד, נוסח "פראודה" של המדינה, מכיון את דעת הקהל ומונע פירסום לא רצוי לו. התחרות האדירה שיש היום בין שישה כלי תקשורת - "הארץ", המקומונים של "הארץ", "מעריב", "ידיעות אחרונות", הערוץ הראשון והערוץ השני (על שלושת זכייניו), הביאה לכך שלפי הערכתי, מו"לים ועורכים ותיקים, כמו אלה הנמצאים באולם הזה, יכולים להעיד שהתחרות וחופש הביטוי היום הם הרבה יותר גדולים. וכל כך למה? כי שווה בנפשך שמצלצל אליך מישהו ואומר, שמע, אל תפרסם שבני נעצר בהרצליה. ונניח שאני לא נבון מספיק כדי לקבל את בקשתו שידיעה כזו לא תפורסם. האם יש סיכוי שהדבר לא יפורסם בעתונים האחרים ובטלוויזיה? במקרה שלי, גם אם נניח לרגע שהיה לי רצון לשלב אינטרסים פסולים ולא

ברוך דיין האמת שכל משפטיו צדק ואמת

אראלים וסצוקים אחוז בארץ הקודש
ניצחו: אראלים את הסצוקים וניצבה ארון הקודש

אוי נא לנו כי ספני הרעה נלקח הצדיק!

אנו מודיעים באבל עמוק כי

כת"ר מוהר"ד צ. היינץ נבג"מ זוט"א

נמתק לכת עולם ותבקש לרשימה של סעלה

וארהו יגיע לאח"ק מהר, יום ב' /1 ספט של תש"ל (15.12.69) וייסמן
בהר הוותיק בשעה 7 לשעון אר"י

ניבא מקום מקראנו, שועלים חיינו בו.

וביוע הסות לנצח ומהה ח' אלקים רמקה סעל כל פנים אופיה"ר.

הקורעים קריעה שאינה מתאחה
משפחת היינץ

אם אתה רוצה לחדור לאוכלוסיות גדולות שבדרך כלל קשה לפתות אותן באמרות כנף ובמאמרים, עליך להביא אותן אל העתון בצורה לא טבעית. בשלב הראשון יש צורך אפוא בפעולה יזומה. קודמי דב יודקובסקי ואחרים עשו דבר דומה בשנים שעברו אבל לפי הערכתי, במסות יותר קטנות. ידוע ש"ידיעות אחרונות" נתן לקוראים מפות שהתפרסמו מדי יום שישי ובסוף הפכו לאוגדנים. הדבר נעשה כדי ליצור רצף רכישה ולויאליות לעתון. ההבדל בין אז להיום הוא, שהיום אנחנו עובדים במאסות הרבה יותר גדולות של השקעה ובכמות אדירה של חשיפה. בשלושים השנים האחרונות פעל "ידיעות אחרונות" בחוכמה לייצר לויאליות וחשיפה לעתון בכל המיגזורים. חוץ מזה הוא עשה גם עתון מצויין שגרם לאנשים לא רק לקנות אותו בפעם הראשונה אלא גם להישאר נאמנים לו במשך השנים.

ישעיהו בן-פורת: אולי להיפך? תן לנו את הקרדיט שעשינו עתון טוב ובנוסף עשינו מבצעים.

עופר נמרודי: אמרתי שהעתון היה מצויין. לא התכוונתי שדבר אחד קדם לשני. בסך הכל זה היה מעשה אמנות.

ד"ר מרדכי נאור: במהלך הדין שמענו דברים מאלפים על סגירות של עתונים, וגם על פתיחות, על פתיחות ועוד נושאים מעולם העתונות, התקשורת והתרבות. זהו דיון שלעולם אינו נגמר. נאחל לכולנו שיהיו יותר פתיחות של עתונים מאשר סגירות.

התצלומים: מיקי לדר

שיכסה על עובדות, אורך הזמן שבו יוכל לתפקד הוא קצר ביותר. הקהל נכון מאוד והוא מזהה תופעות שליליות ומסיק את המסקנות. הזכירו כאן, ולא לשבח, את עניין ההגרות בעתונים. אם משהו חשוב שאני מאמין שבאמצעות הגרלה נצליח למכור עתונים לאורך זמן — הוא טועה. אלא שאנחנו ניצבנו בפני בעיה שעם ישראל בא לקיוסק ובאופן אוטומטי ביקש עתון. הוא לא ביקש "ידיעות אחרונות". הוא ביקש עתון והתכוון ל"ידיעות אחרונות". היה עלינו להתמודד עם הרגלי קנייה נוקשים ובאיזה שהוא פיתוי להביא אנשים לידי כך שינסו את העתון ששינה פורמט, עבר להדפסת צבע ושינה תכנים ומהות. איך עושים זאת? הרי אי אפשר לפנות לאנשים בתחינה: אנא נסו אותי, רחמו עלי! היינו צריכים ליצור פיתוי כדי שתהיה חשיפה.

ברגע שתהיה חשיפה, ברגע שלאדם תהיה סיבה לקחת את העתון והוא יגיד, זה מוצא חן בעיני — עשיתי את שלי. הוא, כמובן, יכול להגיד שהעתון לא מוצא חן בעיניו, אבל לפחות פתחתי בפניו את הדלת. זו הסיבה ש"מעריב" נכנס לסידרה של מבצעי חשיפה שבעקבותיה הלך "ידיעות" ומאוחר יותר גם "חדשות". ואת זה עשינו באמצעות ההגרות. האם זו נוסחה מוצלחת? לא תמיד. המספרים מראים שזה עובד על קהל מסוים. אנחנו יוצאים למבצע וכל אחד מאיתנו יכול להגיד לכם בדיוק באיזה ערים ובאיזה שכונות זה יעבוד נפלא, כי הקהל שם אוהב הגרות מסוג זה וחוטף את העתונים, ובאיזה מקומות זה לא משפיע בכלל.

נספח: ימונים בעברית שנסגרו, 1908-1993

העתון	מקום הופעה	שיוך	העורך/עורכים	הופיע מ'	עד
הצבי (האור)	י"ם	פ	א. בן-יהודה	3.10.08	24.12.14
החרות	י"ם	פ	א. בן אבי"י	11.5.09	4.4.17
			ח. בן עטר		
מוריה	י"ם	פד	י. י. ילין	6.5.10	11.1.15
דואר היום	י"ם	פ	א. בן אבי"י	8.8.18	16.2.40
			ז. ז'בוטינסקי		
ארץ ישראל	י"ם	פ	י. בר דורא	1923	1923
			פ. גינצבורג		
			ל. וינץ		
			ש. שורץ		
			פ. גינצבורג		
הזמן	ת"א	פ	פ. גינצבורג	21.1.30	7.3.30
העם	ת"א	מר	ז. ז'בוטינסקי	24.3.31	7.8.31
החרות	י"ם	פ	א. אלמליח	1933	1933
עתון מיוחד	ת"א	פ	מ. גרוסמן	29.11.33	22.4.34
הירדן	י"ם	מר	י. קלוזנר	24.4.34	5.1935

העתון	מקום הופעה	שיוך	העורך/עורכים	הופיע מ'	עד
הבוקר	ת"א	מצ	פ. ברנשטיין י. הפטמן י. גרומן ג. צפרוני	11.10.35	31.12.65
חדשות אחרונות	ת"א	פ	פ. גינצבורג	17.3.36	3.11.36
הכרמל	חיפה	פ		2.11.38	8.12.38
המשקיף	ת"א	מר	י. רובין א. רמבה	20.12.38	21.4.49
חדשות	ת"א	פ		1940	
הד הכרמל	חיפה	פ	ד.ב. שרירא	29.3.40	7.1.42
הגה'	ת"א	מה	ג. מלצר	22.4.40	14.5.49
הזמן	ת"א	מצא		25.1.41	15.10.44
חדשות היום	ת"א	פ		1943	1944
חדשות הערב	ת"א	ממ	א. פורצקי	10.3.46	31.3.48
קול העם	ת"א	מק	מ. וילנר א. וילנסקה צ. ברייטשטיין מ. סנה	14.2.47	1969 ⁷
מברק	ת"א	מל	ב. אליאב א. עמיקם	19.12.47	21.9.48
יום יום	ת"א	פ	א. אבנרי	15.2.48	19.8.49
החרות	י"ם	מח		1948	1948
ידיעות י"ם	י"ם	פ		1948	1948
דבר ירושלים	י"ם	מה		1948	1948
המדינה	ת"א	פ	א. פורצקי	13.7.48	27.8.48
חרות	ת"א	מח	י. רובין י. ויניצקי א. רמבה	3.10.48	31.12.65
הדור	ת"א	ממ	א. לבנה ב. אליאב ח. שורר י. יגול	10.11.48	30.11.55
המכשר	י"ם	מחר	מ. גליקמן-פרוש	16.12.48	11.9.50
הקול	י"ם	מחר	א. צימר	17.5.49	13.10.66
שערים	י"ם	מחר	ב. מיניץ ק. כהנא י. נחשוני	1950	1981
אמר'	ת"א	מה	ה. כרגר צ. רותם מ. בראלי	1.7.51	15.1.86
זמנים	י"ם	מפ	ט. לוריא י.א. גלבוע	9.9.53	4.1.55

העתון	מקום הופעה	שיוך	העורך/עורכים	הופיע מ-	עד
חדשות הספורט	ת"א	פ	י. גולן י. אפלויג י. ברנר	10.10.54	9.6.85
למרחב	ת"א	מא	י. אבן-נור מ. כרמל ד. פרהצור	6.12.54	31.5.71 ⁶
שער	ת"א	כממ ⁷	י. רבין ש. הימלפרב	7.1.64	28.9.90
היום	ת"א	מג	א. רמבה י. דגל	11.1.66	15.12.69
כספים ומסחר	ת"א	כ	מ. ובר	1966	1967
דף	ת"א	מע	א. אבנרי	7.6.67	5.9.67
יום יום		כממ ⁷	פ. מרסטן ש. הימלפרב	1962	
מבט	ת"א	כ	ש. לביא		1969
היום הזה	ת"א	מד	משה דיין יוסי קליין	1.9.76	26.11.76
חדשות	ת"א	פ	יואל אסתרן	4.3.84	29.11.93

הערות:

- א. החומר נאסף ברובו בספרייה הלאומית בירושלים. חלק מהנתונים אינם מלאים, בשל אי-הימצאות בקטלוג ובמחשב, טעויות ועוד. ההשלמות סיפקו מידע נוסף, אך לא שלם.
- ב. לא מן הנמנע שנפלו שגיאות בשמות אישים ובתאריכים. הן יתוקנו ככל שיגיע חומר נוסף.
- ג. בשיוך – הכוונה לבעלות על העתון. פ – פרטי, מר – מפלגתי רוויזיוניסטי, מצ – מפלגתי ציוני כללי, מה – מפלגתי הסתדרותי, מצא – מפלגתי ציוני כללי א', ממ – מפלגתי מפא"י, מק – מפלגתי קומוניסטי, מל – מפלגתי לח"י, מח – מפלגתי חרות, מחר – מפלגתי חרדי, מפ – מפלגתי פרוגרסיבי, מא – מפלגתי אח"ע, כממ – כלכלי מפלגתי מפא"י, מג – מפלגתי גח"ל, כ – כלכלי, מע – מפלגתי העולם הזה, מד – מפלגתי דיין.
- ד. התאריכים מציינים את ראשית הופעת העתון וסיומו. שמות העורכים – בכל תקופת ההופעה.
 1. תחילה שבועון, מ'17.5.12 – יומן.
 2. תחילה שבועון, מ'1913 – יומן.
 3. הופיע בקביעות עד 1935. לאחר מכן, לסירוגין.
 4. מ'1934 עד 1952 (לסירוגין) הופיע כשבועון וכדו שבועון בבעלות אחרת.
 5. מ'1935 הופיע העתון בת"א במתכונת שבועית בבעלות חדשה.
 6. עתון מנוקד.
 7. בשנים 1969-1974 הופיע בעתון במתכונת שבועית.
 8. התאחד עם "דבר" החל מ'1.6.71.
 9. היה תחילה בבעלות פרטית ואח"כ נרכש ע"י החברה המאוחדת להדפסה (דפוס מפא"י).

החומר נאסף בידי נועה פורת. בהשלמתו סייעה כרמן אוסי.